

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПУБЛИЧНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ В УСЛОВИЯ НА ДИГИТАЛНА ТУРБУЛЕНЦИЯ – МЕЖДУ ДИГИТАЛНА ДЕМОКРАЦИЯ И ДИГИТАЛЕН АВТОРИТАЗИРЪМ

Ангелина Марковска¹,
Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“

Резюме

Дигиталната трансформация на публичното управление в посока дигитална демокрация минава преди всичко през продължаващата модернизация на публичната администрация и изграждането на трансгранични цифрови мрежи, предоставяне на повече електронни обществени услуги, дигитализация на публичните политики, стимулиране на граждански активизъм. От друга страна, опасността от превръщането на света в своеобразен „цифров паноптикум“, в който правителствата следят и манипулират своите граждани, еволюира в концепцията за т.нар. дигитален авторитаризъм. Доколко отворено, прозрачно, отговорно и активно ще бъде държавното управление в бъдеще? Дали цифровите технологии ще бъдат използвани от авторитарни правителства за контрол и формиране на поведенчески модели чрез репресии, манипулация, цензура и политически контрол? Това са само част от проблемните въпроси, които попадат във фокуса на настоящата статия.

Ключови думи: дигитална трансформация, цифровизация, публични политики, дигитална демокрация, дигитален авторитаризъм, мрежова демокрация

CHALLENGES FOR PUBLIC ADMINISTRATION IN DIGITAL TURBULENCE – BETWEEN DIGITAL DEMOCRACY AND DIGITAL AUTHORIZATION

Angelina Markovska², University of Veliko Tarnovo

Abstract

The digital transformation of public governance towards digital democracy goes first and foremost through the ongoing modernization of public administration and the construction of cross-border digital networks, the provision of more e-public services, the digitalization of public policies, and the stimulation of civic activism. On the other hand, the danger of transforming the world into a kind of "digital panopticon" where governments monitor and manipulate their citizens has evolved into the concept of so-called "digital authoritarianism". How open, transparent, accountable, and active will government be in the future? Will authoritarian governments use digital technologies to control and

---

¹ Ангелина Марковска е доцент, доктор по политология, дългогодишен преподавател в катедрата по политически науки във Философски факултет на Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“. От 2019 г. е ръководител на катедра „Политически науки“. Чете лекции по политическа култура, геополитика и теория на международните отношения. Изследователските ѝ интереси са в сферата на международните отношения след края на Студената война, дипломацията, публичните политики и мозъчните тръстове

² Angelina Markovska is an Associate Professor, Doctor of Political science, and long-time teacher in the Department of Political Sciences at the Faculty of Philosophy of the "St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo. Since 2019, she is the Head of the Political Sciences Department. She lectures on political culture, geopolitics, and theory of international relations. Her research interests are in post-Cold War international relations, diplomacy, public policy, and think tanks.

shape behavior patterns through repression, manipulation, censorship, and political control? These are just some of the problematic issues that are the focus of this report.

Keywords: *digital transformation, digitalization, public policies, digital democracy, digital authoritarianism, web democracy*

С масовото навлизане на цифровите технологии в публичната сфера понятието „дигитална демокрация“ се превърна в широко експлоатиран, но все още твърде размит в смислово отношение термин без точна и общоприета дефиниция. За целите на настоящото изследване ще разглеждаме дигиталната демокрация като мрежа, свързваща практиките и институциите на политическото самоуправление, използвайки достиженията на цифровите технологии. Понятието за дигитална демокрация е натоварено с аналитична и нормативна конотация. Като аналитичен обект ни дава възможност да изследваме влиянието на цифровите технологии върху публичните институции и практики, като оценяваме степента на политическа ангажираност и демократично управление. Като нормативна концепция ни позволява да осмислим демокрацията като отворена, гъвкава и променяща се форма на политическа организация, която не търпи застой. Тази динамика се дължи, от една страна, на често пъти противоречиви разбирания по отношение на ендемичните за демократичната идея принципи като свобода, равенство или народен суверенитет. От друга страна, тя импонира на променящия се медиен пейзаж, който предоставя нови възможности и практики за политическо самоуправление. Дигиталната демокрация не трябва да бъде възприемана само като утопичен модел, ориентиран в бъдеще време, нито пък като инструмент за деструктуриране на съществуващите демократични институции. Нека да се опитаме да заменим традиционните монокаузални, линейни обяснения за естеството на дигиталната демокрация с мрежов подход, който свързва две успоредно развиващи се области – тази на демократичното самоуправление и тази на дигиталните технологии. И да видим какво би се получило.

В настоящото изследване ще бъдат проследените три ключови етапа в развитието на идеята за дигиталната демокрация, нейните активи, както и опасностите, които крие масовизацията ѝ (например трансформацията ѝ в дигитален авторитаризъм). В първата част се проследява в хронологичен план историята на дигиталната демокрация и нейните „първообрази“ в контекста на специфичната за появата им медийна среда. Любопитен факт е, че темата за пряката демокрация е сред повтарящите се лайтмотиви в медийния наратив през целия разгледан период. Във втората част е направен опит за критичен анализ на предпоставките за демократизация чрез цифрови технологии. Тук се натъкваме на две групи теории – едните дефинират дигитализацията като двигател за политическа промяна, а другите акцентират върху потенциала на цифровите технологии за прилагане на демократичните принципи в нови, експериментални условия. В третата част на изследването вниманието е насочено към четири подбрани области от обхвата на публичната сфера, които претърпяват трансформации в условията на дигиталната демокрация. Това са: 1) демократичното управление и ролята на гражданския потенциал; 2) публичната среда като катализатор за демократично действие и формиране на гражданска позиция; 3) организацията и практиките за

политическо действие; 4) нови форми на дигитална власт и господство – дигитален авторитаризъм.

1. ИСТОРИЧЕСКАТА ТРАДИЦИЯ

Преди всичко нека първо да уточним, че „дигиталната демокрация“ е термин, натоварен с голяма доза политическа претенция. От историческа гледна точка тя е последният (към днешна дата) етап от развитието на електронната демокрация или т.нар. теледемокрация. Проектът за дигитална демокрация бързо набира популярност, навлизайки от сферата на научните изследвания в практиката на експерименталните проекти. От *WELL* до платформата за политическо участие „*Rousseau*“ тези проекти целят „усъвършенстване“ на демократичното управление чрез обвързването му с комуникационните технологии (Dahlberg, 2011, 6), за да се отговори на политическото отчуждение, като се предложат инструменти за разширяване на възможностите за гражданско самоуправление. Връщайки лентата 40 години назад, можем най-общо да разграничим три исторически периода в еволюцията на дигиталната демокрация: а) електронна демокрация; б) виртуална демокрация и в) уеб 2.0/мрежова демокрация. Критерият, по който е направена периодизацията, е съобразен със степента на навлизане на комуникационните технологии за имплантиране на пряко демократични елементи в системата на представителната демокрация, която Робърт Дал в своето класическо изследване „За демокрацията“ определя като „жалък заместител на истинската“ (Dahl, 1982, 52 – 53). Според Дал демокрацията е мислима най-вече чрез своите демократични институции. Ако Дал е прав, то тогава възниква вторичният проблемен въпрос дали дигиталната демокрация може да бъде ерзац на представителната демокрация и ако да, то тогава кои биха били нейните институции.

а) Електронна демокрация

Един от най-ранните първообрази на днешните социални мрежи и платформи за пряко гражданско участие е кабелната телевизия с възможност за обратна връзка в реално време от 80-те години на миналия век, която вдъхновява концепцията за теледемокрация (Dutton, 1992; Etzioni, 1992; Toffler, 1980). Използването на цифровите технологии като инструмент за „качествена“ демокрация през 80-те години на ХХ в. цели популяризация и бързо разпространение на информационните потоци сред гражданите, като улеснява достъпа до публичния и политическия дневен ред. Кабелните телевизионни канали предоставят възможност за директно общуване, без посредници (Dijk, 2012, 50), приближавайки се до образа на пряката атинска демокрация (Hindman, 2009, 5). Емблематичен пример е практиката на електронни срещи на кметствата по места. Въплъщавайки идеята за атинската агора, тези първи опити за дигитална демокрация се стремят да преодолеят политическото отчуждение, като обединяват съмишленици и създават усещане за пряко политическо участие (Vimber, 2003). В този ранен етап на теледемокрация знанието за силата на информационните технологии е доста повърхностно и се ограничава преди всичко до това да бъдат възприети само като канали за комуникация. Изключение е концепцията на Барбър за силната демокрация, според която технологиите могат да се използват по различни, повече или по-малко укрепващи демокрацията способности. „Следователно за

тази цел – продължава Барбър, – е необходимо да се изучи нейната склонност към непосредствена и директна комуникация.“ (Barber, 1998, 585) Такива способности например са техниката на Фишкин за съвещателното допитване, разработена през 1988 г., или използването на системите *Bulletin Board Systems* за създаване на мрежови контакти между политически активисти (Myers, 1994).

б) Виртуална демокрация

С масовото навлизане на интернет и използването на неговите услуги в началото на 90-те години на миналия век се появяват новаторски виждания за предназначението на виртуалните общности (Rheingold, 1993). Образцовият модел на електронните срещи на кметствата бива изместен от модела на „глобалното село“. Приблизително тридесет години след въвеждането му в обръщение като термин от Маклуън „глобалното село“ си присвоява слогана „Малкото е красиво“, визирайки утопичната идея за „денационализирана демокрация“, създадена и развиваща се във виртуалното пространство извън обсега на контрол от националните правителства. Заклеймявайки съществуващите политически институции като отчуждаващи, интернет пионерите планират да пренесат своето технолиберално разбиране за демокрация в оформящото се киберпространство (Schaal, 2016, 285). В своята „Декларация за независимост на киберпространството“ (1996) Джон Пери Барлоу смело нарича установените западни демокрации „тирания“. Той приоритизира киберпространството, състоящо се от свободни и равноправни индивиди, като улесняващо новите форми на политическо и икономическо самоуправление (Dyson, 1997). Барлоу възприема интернет като нещо повече от компютърна мрежа и го назовава с понятието „електронна граница“. Според него главна характеристика на киберпространството трябва да е неговата независимост. Още от зараждането на интернет авторът осъзнава риска, че мрежата може да послужи на нечии „зли амбиции“, „... но също така бях наясно – казва в едно от есетата си, – че съществува истина и добър подход как да откриеш бъдещето и да го предвидиш“. Написана в стила на *Декларацията за независимост на САЩ*, неговата „Декларация за независимост на киберпространството“ съдържа 16 параграфа, в които Барлоу обяснява защо интернет е извън границите на всяка една държава. Възпротивява се и срещу ограниченията, налагани във виртуалното пространство в страни като Китай, Русия, Сингапур, Италия, Германия, Франция (Барлоу, 1996).

Съчетавайки неолибералните идеи за освобождаване от контрола на правителството (Johnson, Post, 1996) със силното усещане за индивидуална свобода и принадлежност към своеобразна контракултура, споделената, привидно променяща властта архитектура на интернет, се превръща в олицетворение на стил за политическо самоуправление през 90-те години (Lessig, 1999; Goldsmith, Wu, 2006). И все пак в сянката на неолиберализма възходът на *USENET* групите (система за обмен на електронни новини) и *IRC* каналите (от *Internet Relay Chat*) допринася също за оформянето на една комунитарна по своя характер версия на демокрация. Тя е натоварена със задачата да припомни забравената идея за съвместна гражданска принадлежност, която Джон Гастил по-късно ще нарече „машина за демокрация“ (Gastil, 2016).

През този втори етап от развитието на дигиталната демокрация избухват и някои нови видове „мрежови култури“ (Lovink, 2009), които, разчитайки на анонимността, предоставена в интернет пространството, съдействат за създаването на среда за дискриминация и маргинализация. Със залеза на „интернет изключителността“ (Wu, 2011) в началото на 2000 година и на фона на все по-гръмогласните призови за регулация на цифровите инфраструктури, представата за демократичността на киберпространството започва да губи своята притегателна сила.

в) Между Web 2.0 и мрежовата демокрация

„Уеб мрежата на участието“ от първото десетилетие на новия век бележи прехода от „само за четене“ към „четене/писане“ в мрежата. В светлината на Web 2.0 от 90-те години на миналия век потребителите на мрежата се превръщат в производители на съдържание, които за първи път могат ефективно да определят и тематично да насочват съдържателния наратив на публичния дискурс (Bruns, Schmidt, 2011; Shirky, 2008). Мултиплициращите се комуникационни услуги, като блогове, дневници от типа *daily me*, подкастове, виртуални радиа и видеоканали, предоставят нови възможности не само за гражданско участие, но и за осмисляне на демократичното управление (Dahlgren, 2000, 339).

Независимо че Web 2.0 демокрацията е широко приветствана като „инструмент за политическа промяна“ (McPhillips, 2006), тя не притежава революционния характер на виртуалната (електронна) демокрация. Вместо това се определя за нов етап на „масовото гражданско участие в представителната демокрация“ (Froomkin, 2004, 3). Свободата вече не е привилегия на елит от интернет първопроходци, а симбиоза от разбирането за „културно разнообразие, политически дискурс и справедливост“ (Benkler, 2006), проявена в условията на „мрежова демокрация“ (Hacker, 2002) или „уикидемократия“ (Noveck, 2009). Цената за настъпилата масовизация на интернет обаче е висока. Новите бизнес модели стимулират тази глобална социализация на електронни услуги, като същевременно превръщат индивидуалния човешкия ум в „стока“. Очаква се предложената „мигновеност“ на дигиталните технологии за „организиране без организация“ (Shirky, 2008) да размие установената институционална йерархия, правейки излишни бюрократичните структури. Всъщност специфичната сила на „мрежовата демокрация“ се състои в „слабото фактическо взаимодействие“ между свързаните в дигитална среда граждани. Тази особеност обвързва по непредвидим начин индивидуализма и солидарността с ефекта на тълпата (Aguiton, Cardon, 2007). Web 2.0 демокрацията силно резонира и с концепцията на Хабермас за делиберативната демокрация, приоритизирайки ролята на публичната сфера в колективното самоуправление (Habermas, 1996).

За разлика от революционния характер на виртуалната демокрация, теледемократията и Web 2.0 мрежовата демокрацията си поставят по-скоро реформаторски цели, свързани с постигане на пряко демократично самоуправление, стъпвайки на оптимистичното убеждение, че комуникационните технологии носят демократичния дух сами по себе си (Hindmann, 2009, 5). Няколко години по-късно „платформеният популизъм“ (Morozov, 2021) отново ще разпали надеждите за „силата на тълпата“, задвижена посредством инструментите на дигиталните технологии за целите на различни политически субекти.

2. МЕДИАТОРНАТА ДЕМОКРАЦИЯ В ДИГИТАЛНОТО ОБЩЕСТВО

Повечето научни приноси към концепцията за дигиталната демокрация се отнасят до продължаващата трансформация на демократичното управление. Докато някои теоретични постановки акцентират върху деинституционализиращите аспекти на тази промяна, други се интересуват от експерименталните практики, които могат да доведат до създаване на нови или модифициране на старите демократични институции. Първата група теории е ориентирана към един по-скоро песимистичен прочит за разпад и дестабилизация. Той е продиктуван от оценката за нарастващата крехкост на някога силните политически партии, от детронирането на изборите и изборните органи като основни демократични институции и от дълбоката структурна промяна в публичната сфера. Ерозиращата власт на последната включва най-вече загуба на лидиращата роля на средствата за масова информация при формиране на дневния ред на обществото. Те биват изместени постепенно от нови, по-директни форма за политическа комуникация, каквито са електронните платформи (Coleman, 2017). След края на Втората световна война тези песимистични теории разглеждат информационните технологии като заплаха за демокрацията и повдигат редица въпроси като дали и по какъв начин демокрацията трябва да бъде защитена и опазена от фрагментацията и хибридизацията в публичната сфера, от нарастващата непредсказуемост при формиране на политическата воля, от речта на омразата, насилието и дезинформацията. Теоретичните подходи за деинституционализация или „дезинтермедиация“ (Urbinati, 2019) приписват силна власт на дигиталните бизнес модели, поради което прехвърлят вината за опасностите върху дигиталните технологии. Те възприемат онлайн платформите и алгоритмичните системи преди всичко като двигатели за демократична промяна. Според този възглед социалните медии изкривяват демократичния дискурс посредством създаването на виртуални групи/общности и социални ботове (Pariser, 2011; Sunstein, 2017). Поради своя глобален характер социалните медии успяват да концентрират значителна „инструментална“ или „комуникационна“ власт (Castells, 2009) в ръцете на няколко технологични гиганта, което на практика ерозира способността на гражданското общество за самоуправление и поражда съмнение за „дигитален авторитаризъм“. Мрежовата демокрация приема, че дигиталните инфраструктури на свой ред също упражняват обратен формообразуващ ефект върху демократичните институции, поради което биват определени като „агенти за социална промяна“ (Hacker, 2002).

За разлика от тях, втората група теории за демократичната трансформация посредством дигиталните технологии разглеждат електронната демокрация преди всичко като експериментална среда, в която може да се осъществи (контролирано) активна реформа на съществуващите представителни институции. Дигиталните инструменти за политическо действие позволяват революционни демократични процеси, някои от които могат да породят и нови институционални условия. Традиционно законодателят е този, който формира подходяща политическа среда: законите са средствата, чрез които гражданите, посредством своите парламентарни представители, налагат допустимите граници на обществен ред и социални отношения. С навлизането на цифровите технологии около законодателните органи започват да гравитират все повече граждански технологични организации, целящи да реформират, подобрят или

дори да подменят законодателните функции на първите (Lukensmeyer, 2017). Такива са например електронните платформи на политическите партии, на неправителствени организации като *European Digital Rights* (EDRi), които се стремят към налагане на по-ефективни механизми за търсене на отговорност от политическия елит. Социалните групи в мрежата също експериментират с преки форми за демократично вземане на решения, които включват разработване на конкретни модели за местно участие *от долу нагоре*. Такива са например електронните платформи за „управление, основано на демокрацията“ в община Барселона и община Мадрид (Bua, Bussu, 2020).

Ако изходим от факта, че живеем в реалностите на променяща се демокрация, то и двете групи теории за дигитална промяна (вариантът за деинституционализация и този за реинституционализация на демократичните институции) хвърлят светлина върху практики, изпълнителни органи и механизми, които в миналото са приемани за даденост, но към настоящия момент претърпяват пълен политически колапс (Berg et al., 2020). И двете теоретични перспективи изхождат от разбирането за променливостта на демокрацията, но втората отива малко по-напред, очертавайки нови възможности за структуриране на публичното пространство чрез прилагане на модерни практики за политическо самоуправление.

Следвайки същата логика, смятаме, че дигиталните технологии не би трябвало да се разглеждат нито като независим фактор, нито като обикновен инструмент за политическа промяна. Те предлагат по-скоро „пространство от възможности“ (Hubig, 2006, 155 – 160) със специфични „дадености“/ресурси, които могат да подскажат, но не и да наложат механизма, по който демокрациите ще използват дигиталните технологии. Понятието „пространство на възможностите“ следва да се разбира в смисъл, че технологиите допускат (условно) безброй варианти за приложение, но винаги с непредсказуем бъдещ ефект. „Дигиталните демократични възможности“ по смисъла на Десерийз (Deseriis, 2020b, 1) например се отнасят до „демократичните възможности на дигиталните медии“, дефинирани най-общо като минимизиране на разходите за политическа координация. Именно чрез предоставянето на такива възможности за широко гражданско участие дигиталните медии могат да бъдат използвани за реализация на различни политически сценарии, вариращи от инструментални действия, ангажирани с модернизация на представителната демокрация, до амбиции за „демократизиране на демокрацията“ (De Sousa Santos, 2005), оспорващи властовото статукво.

Възприемането на дигиталните технологии преди всичко като медии (електронни), овладяването и използването им променя нашите възгледи за света, нашия опит и очаквания. Без задълбочено познаване на социалните, културните и икономическите особености на дадено общество не може да бъде направена правилна оценка на начина, по който те биват интегрирани в политическите институции на една демократична система, как ние ги използваме и как те формират нас (Hofmann, 2019). Следователно, дигиталната демокрация е по-скоро реинтермедиация, която в крайна сметка води до появата на нови или структурно променящи се стари демократични институции (Epstein, Katzenbach, Musiani, 2016).

Като реинтермедиация дигиталната демокрация проследява еволюцията на демокрацията по динамичен и гъвкав начин, без праволинейни сюжети за възход и

упадък. От тази гледна точка все по-видими стават многобройните, често противоположни тенденции в отношенията между политическото самоуправление и опосредстващите го структури. Един такъв поглед върху демокрацията предполага ново осмисляне не само на нейните фундаментални характеристики, но и на старите модели за политическо самоуправление.

3. ЧЕТИРИ ТЕМАТИЧНИ ОБЛАСТИ ЗА ДЕМОКРАТИЧНА ТРАНСФОРМАЦИЯ

Както вече изяснихме, дигитализацията предоставя нови възможности за демократично самоуправление, които могат да бъдат проследени в четири ключови теми на съвременната демокрация. Тези тематични области са свързани с промяна в: а) ролята на правителството и участието на гражданите; б) публичната сфера; в) връзката между гражданско участие и представителност и г) корелацията „власт – права“. Как новите дигитални възможности обаче се възприемат и прилагат на терена на практическата политика?

а) Демократичното управление и ролята на гражданите

Дигиталната демокрация предлага нови понятия за демократично управление. Те варират от инициативи за „отворено управление“ (Noveck, 2015) или „отворена демокрация“ (Landemore, 2020) до управленски режими, легитимиращи властта си посредством монопол върху цифровите алгоритми. Проектите за „отворено управление“ и „отворена демокрация“ дават възможност на гражданите да се ангажират пряко с дейности, изпълнявани обичайно от публичната администрация, като адаптират максимално публичните политики в отговор на собствените нужди. Концепцията за „отворена демокрация“ се популяризира на всички равнища – от местно сътрудничество до общонационални електронни кметства и международни споразумения, като „Партньорство за открито управление“ (Schnell, 2020). Други проекти за „отворено управление“ представляват реални стратегии за промяна в традиционната властова структура и позиционират политическите партии извън политическото пространство. Преоткриването на правителството като електронна платформа (O'Reilly, 2011, 13) или „уики“(Noveck, 2009) се базира на хоризонтални форми за гражданско управление в интерес на общото благо. Въпреки всички надежди за доближаване до ефективна пряка демокрация концепциите за масово участие на гражданите в управлението посредством дигиталните технологии търпят редица организационни ограничения. Поради това те остават фокусирани върху усилията за подобряване на „отчетността чрез прозрачност на политическите решения“ (Hansson et al., 2015, 545). Междувременно в научното поле на социалните науки се лансират авангардни модели за вземане на управленски решения при широко гражданско участие. При повечето от тези проекти гражданите вече не са възприемани в ролята им само на гласоподаватели или (критични) зрители. Вместо това се залага на активното им включване в консултациите, както и в процесите по вземане на политически решения (Simon et al., 2017c, 5). Испанският град Барселона е пример за добра практика в тази посока, свързана със „стратегията на участието“ – високо оценен модел за дигитално овластено общинско самоуправление (Mogozov, Bria, 2018).

Развитието на цифровите технологии позволява и по-технократски представи за отзивчиво управление. Концепцията за „демокрация на данните“ (Susskind, 2018, p. 246) например разглежда дигиталната демокрация като научен и управленски проект, насочен към усъвършенстване на информационната база с данни, възприемана като необходима предпоставка за ефективни политики. Други епистемологични практики, като *demos scraping*, които акумулират информация за гражданите (демос) чрез автоматизиран анализ на цифрови данни за проследяване, биват използвани за политически цели (Ulbricht, 2020, 429). Подобни подходи, като „демокрация на данните“, са остро критикувани заради носения от тях дух на патерналистичен либерализъм (König, 2019). Аргументът е, че се подменя приоритетът за политическо участие на гражданите с този за постигане на социално благополучие чрез „побутване“ от горе.

б) Публична сфера

Като пространство за проявление на свободна воля публичната сфера е фундаментално условие на либералните демокрации. Новата комуникационна инфраструктура, появила се след радиопредавателите и предизвикала дълбоки политически промени (Chadwick, 2013), повлия върху средствата за масова информация и предефинира сферата на публичното. От друга страна, дигитализацията улесни свободното разпространение на съдържание, генерирано от потребителите в интернет. Докато радиото и печатарската преса предоставиха привилегирован достъп до публичната реч на професионални журналисти и политически елит, то електронните медии заложиха на комуникационна стратегия от типа „много към много“ и предпоставиха появата на т.нар. мрежови публики (Varnelis, 2008). В допълнение социалните мрежи, блогосферата и услугите за изпращане и получаване на съобщения формираха комуникационна инфраструктура от типа „масова самокомуникация“ (Castells, 2009). Тези промени (и не само) трансформираха и публичната сфера. Както доказва делиберативната демокрация (по Хабермас), оформянето на общественото мнение посредством публичен дискурс придоби все по-голямо значение не само „само по себе си“, но и във връзка с изборите и парламентарното вземане на решения (Urbinati, 2006). В отговор на спада в доверието към демократичните институции и към управленския елит публичната сфера бива натоварена с нови и разнообразни функции, една от които е да бъде „куче пазач“ при упражняване на политическата власт (Ovcharov, 2021, 288). Туитовете и хаштаговете са своеобразен израз на обществените настроения или *vox populi*. Ролята на „куче пазач“ започва да се изпълнява от по-широк кръг публични субекти, сред които граждански технологични активисти, масови медии и „инфлуенсъри“. Това дава повод да започне да се говори за „мониторингова демокрация“ (Keane, 2013) или „контрадемокрация“ (Rosanvallon, 2008) в дигитална среда. Налице е силна взаимозависимост между вариращите интерпретации за значението и обхвата на публичната сфера, променящите се демократични практики и адаптацията към използването на дигиталните технологии в политическия дневен ред. Като страничен ефект на комуникацията, осъществена посредством електронни платформи, е възможността гражданите да участват пряко в генерирането, структурирането и разпространението на информационните потоци (Castells, 1996). „Мрежовата публиката“ се превръща от потребител в създател на

информация, с което установените социални и нормативни граници между създаването, разпространението и потреблението на новини започват да се размиват. Традиционните средства за масова информация губят битката за контрола върху каналите за комуникация в полза на социалните мрежи. Журналистическите стандарти за релевантност на информацията се конкурират с алгоритмични модели за куриране на съдържание, включително изчисляване на вероятности за популярност и персонализиран интерес (Ananny, 2020). Именно тази персонализация и мащабно разпространение на информация по хоризонтала дават повод да говорим за плурализация в публичната сфера. В резултат споделените общи разбирания за приемливо политическо поведение започват да губят своята общовалидност. Тази продължаващата „платформализация“ (Poell et al., 2019; Helmond, 2015) на публичната сфера провокира прозрения за ерозиращите институции на представителните демокрации и открехва вратата към „дигитален авторитаризъм“. Личните, граждански позиции, свободно изразени в социалните мрежи, оспорват правилата, нормите и ценностите, които до този момент са маркирали границите на публичния дискурс. Последното се отнася не само до познатите бинарни опозиции от вида „публично и частно“, „истина и лъжа“, „рационално и ирационално“, „политически влиятелни и маргинални позиции“, но и до ролята на традиционните средства за масова информация, които дълго време определят дневния ред на обществото (Bourdieu, 1996, 236). В последните теоретични изследвания върху демокрацията се признава двусмислеността на описаната промяна. Дигиталната демокрация всъщност измества фокуса от политическото самоуправление към следизборни, извънпарламентарни практики, институционализирайки някаква нова форма на „негативен суверенитет“ (Rosanvallon, 2008), изразяващ се в ограничаване на властта, а не в конструктивно ѝ използване.

в) Политически действия отвъд гражданското участие и представителността

Изкристализирането на идеята за дигитална демокрация се появява в момент, когато старите модели за политическо действие са в упадък: политическите партии страдат от загуба на членска маса, аурата на избирателния мандат избледнява, а аудиторията от т.нар. пасивни граждани се превръща в активна аудитория от „консуматори“ на информация (Ritzer, Jurgenson, 2010). Възстановен е балансът между „двете власти на демократичния суверен“ (Urbinati, 2014, 22) – публичната сфера, като пространство за дискусии, и сферата на вземане на институционални решения. На „демократичния интерфейс“ между институционализираната и неинституционализираната сфера за политическо действие се появяват нови модели на гражданска ангажираност за влияние върху представителните институции. Не всички обаче могат да се определят като конструктивни. Някои са на ръба на конституционните граници, други са манипулативни и откровено антидемократични, предизвиквайки реакция на „демократична защита“ (Müller, 2021). Употребата на електронните платформи за провеждането на социални кампании от различно естество стимулира политическа мобилизация, която, както в случая с *Moveon.org* или *Avaaz*, лобира идеята за пряко гражданско волеизлияние с финансиране от „тълпата“ (Karpf, 2012). Хаштагът #активизъм в социалните мрежи разнообрази традиционните журналистически

прийоми за задаване на дневния ред, надхвърли представата за пасивна аудитория и допълни активистките практики чрез създаването на проблемна публика „от долу нагоре“ по примера на #BlackLivesMatter. Нарастващият технологичен активизъм създаде дигитални инфраструктури като *DECIDIM*, за да „улесни гражданското участие, да подобри комуникацията между правителството и гражданите и да предложи политическа отчетност“ (Вааск, 2018, 45). Този дигитален активизъм обаче не бива да ни подвежда, защото той не е по-всеобхватен и по-популярен от познатите „аналогови“ форми на политическа ангажираност (Hindmann, 2009). Напротив, възходът на дигиталната комуникационна парадигма, особено при социалните движения в социалните мрежи, може да се окаже временен, тъй като подценява необходимостта от поддържане на регулярни връзки с политическите и управленските институции на държавата.

Политическото участие претърпява трансформация от дългосрочна партийна ангажираност към проблемно ориентирани, краткосрочни и често пъти ефимерни форми на политическо действие, описани от Бенет и Сегерберг като „преход от колективно към свързващо действие“ (2012). И все пак чупливият и променлив характер на повечето подобни „социални движения“ доказва, че политическите организации не са излишни. Хибриди, като „платформените партии“ например, разчитат на хоризонтални структури и създават ефективни платформи за директна и прозрачна вътрешната комуникация при вземането на решения (Deseriis, Vittori, 2019). Други политически партии „отварят“ вратите си за достъп, надявайки се на временна подкрепа от лица, които не са техни членове (Scarrow, 2015, 128). Не всички подобни организационни експерименти обаче предполагат демократизиране на политическите структури. Стратегиите за „компютърно управление“ и „електронно наблюдение на предпочитанията на избирателите“ (Kreiss, 2012, 144) имат за цел да поставят под контрол процесите на политическа мобилизация (Bennett, Lyon, 2019). Това се отнася особено до практиките за микротаргетиране на специфични групи от избиратели в социалните мрежи – практики, които, вместо да инспирират съзидателен обществен дискурс, подхранват „политиките на идентичността“. Нещо повече, демократичната по своя замисъл идея за отслабване властта на партийните елити посредством мрежова мобилизация насърчава популизма и възхода на политически демагози (De Blasio, Viviani, 2020).

Сред предимствата на дигиталната демокрация са възможностите за изграждане на хоризонтална демократична самоорганизация в широк и интерактивен мащаб. По този начин се преодолява йерархичната бюрократична структура на представителната демокрация. Появяват се нови модели за „интерактивност и контрол“ в политиката (Chadwick, Stromer-Galley, 2016, 3), които се основават на методика от типа „търсене – предлагане“ и с това допринасят за създаване на политическо гражданско общество, способно да оказва влияние в процеса по вземане на политически решения.

д) Корелацията „власт – права“ и дигиталната демокрация

В най-широк смисъл политическата власт е инструмент/ресурс за опазване на социалния ред (Arendt, 1958; Rosanvallon, 2006). В своята институционализирана форма властта е синоним на правила, норми на поведение и господство. Дигиталната демокрация генерира нови източници на власт и така всъщност променя установеното властово статукво. Монополът върху притежаването на данни с чувствителна информация и използването им като обменна „стока“ е пример за такава нова властова форма. Електронните платформи, определяни като „новите форми на организация през XXI век“, все по-видимо монополизират събирането и анализа на данни, като налагат една специфична форма на „мрежово господство“ (Stark, Pais, 2021). Успявайки да кодифицират дори и демократичната комуникация (Dean, 2009), електронните платформи се превръщат от гъвкави посредници в самостоятелни властелини, владеещи „силата на общественото мнение“ (Helberger, 2020, 4). Властта „в ръцете“ на електронните платформи поражда специфични проблеми за дигиталната демокрация, тъй като я делегитимира, поставяйки под въпрос конституционното изискване за баланс на властите (Suzog, 2018).

В този смисъл взаимодействието между правителствата и електронните платформи е сложно и поставя под съмнение традиционните представи за демократичен суверенитет. В качеството си на „клиент на данни“ правителствата изискват от собствениците на електронни платформи да им предоставят свободен достъп до информационните масиви, най-вече в областта на правоприлагането, опазването на вътрешния ред и държавната сигурност. Разкритията на Едуард Сноудън за разузнавателните служби демонстрират машабите на публично-частното сътрудничество, включително и проблематичните му последици по отношение правата на човека. Правителствата са регулатори на предоставените публични услуги, основаващи се на данни. В този случай електронните платформи се явяват не друго, а „пълномощници на държавата за прилагане на законите“ (Fourcade, Gordon, 2020, 94), като следват разпоредбите за „уведомяване и сваляне“ от виртуалното пространство на определена чувствителна информация. Границите между публичния и частния сектор изглежда се размиват в посока към властова симбиоза между съгласувани интереси. Електронните платформи се превръщат в „мениджъри на онлайн комуникацията“ (Helberger, 2020, 7) – факт с неясни последици за качеството на общественения контрол и демократичната отчетност. И въпреки че в условията на дигиталната демокрация основните граждански права могат да бъдат защитени, на практика те са застрашени, както от новите бизнес модели, опериращи/търгуващи с данни, така и от разширяващите се надзорни функции на държавата.

Съществуват обаче и някои добри практики по отношение на констелацията „власт – господство“. Що се отнася до опазване правата на човека, то се политизира все по-често отвъд националните граници, но все още твърде несистемно. В международен аспект политическите борби за демократичните принципи, по които следва да протече дигитализацията, имат за свой обект преди всичко „правата на потребителите на цифрови услуги“ (Suzog, 2018, 4). Многобройните наднационални инициативи за създаване на „интернет законопроект за правата на потребителите“ са доказателство за появата на дигитален конституционализъм от долу нагоре (Redecker et al., 2015).

Дигиталният конституционализъм ражда нова категория „конституционни субекти“ (Teubner, 2004), към които се числят не само международните неправителствени организации, но и самите корпорации – собственици на глобални електронни платформи. Така всички споменати субекти допринасят неформално за юридическото регламентиране на дигиталната сфера.

В допълнение към подхода, зачитащ преди всичко „правата на потребителите на цифрови услуги“, могат да бъдат добавени и други форми на ангажираност на микро- и макроравнище. Пример за първата е нарастващата политическа ангажираност на служителите в ИТ сектора, манифестирана посредством „напускане на работа“ или „изтичане на вътрешна информация“ при несъгласие с определени фирмени управленски решения. На макроравнище националните правителства са „принудени“ да търсят алгоритми за приемливо овластяване на електронните платформи в рамките на претенцията им за дигитален суверенитет. Понятието за суверенитет обаче оправдава преди всичко усилията за укрепване на националната сигурност на държавата, но не и на нейната демократизация! Тази малка, почти фактологична подробност е важна, защото имплицитно оправдава централизирания държавен контрол върху електронните платформи, който може да бъде тълкуван и като „дигитален авторитаризъм“. Какво може да се направи? Една по-видима гражданска ангажираност може да проправи пътя към демократизирането на дигиталната власт от долу, като по този начин съдейства за превръщането на електронните платформи в пълноправен политически субект.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването на дигиталната демокрация навежда на разсъждения, които надхвърлят обичайното разбиране за демокрация. Политическото самоуправление е динамичен процес, който невинаги следва в линейна прогресия формите на демократична организация. По аналогичен начин дигиталната демокрация не може да бъде сведена само до монопол върху властовия лост за осмисляне на демократични ценности като свобода, равенство, пряко участие. Предвид тази ендогенна динамика съвременните демократични системи се поддават трудно на монокаузални обяснения, а изискват интердисциплинарен подход. Дигиталните технологии и тяхното значение за степента на демократичност на политическата система трябва да се оценят преди всичко в нейния социален контекст. Теориите за дигиталната демокрация ще трябва тепърва да формулират основополагащите ѝ принципи, които да ѝ зададат посока и да ѝ придадат смисъл. Едва след това ще може да се дискутира и необходимостта от изграждане на специфична институционална инфраструктура на дигиталната демокрация. На този етап тя трябва да се приема условно като модел за политическо устройство в процес на изграждане и/или промяна.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Aguiton, C., Cardon, D. (2007) The Strength of Weak Cooperation: An Attempt to Understand the Meaning of Web 2.0. *Communications & Strategies*, 65, 51 – 65.
- Ananny, M. (2020) Presence of Absence: Exploring the democratic significance of silence. *Open Science Framework*.
- Arendt, H. (1958) *The human condition*. The University of Chicago Press.
- Baack, S. (2018) Civic tech at mySociety: How the imagined affordances of data shape data activism. *Krisis*, 1, 44 – 56.
- Barber, B. R. (1998) Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy. *Quarterly Political Science*, 113(4), 573 – 589.
- Benkler, Y. (2006) *The wealth of networks: How social production transforms markets and freedom* (p. 515), Yale University Press.
- Bennett, C. J., Lyon, D. (2019) Data-driven elections: Implications and challenges for democratic societies. *Internet Policy Review*, 8(4).
- Bennett, W. L., Segerberg, A. (2012) The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739 – 768.
- Berg, S., König, T., Koster, A.-K. (2020) Political Opinion Formation as Epistemic Practice: The Hashtag Assemblage of #metwo. *Media and Communication*, 8(4), 84 – 95.
- Bimber, B. A. (2003) *Information and American democracy: Technology in the evolution of political power*. Cambridge University Press.
- Boler, M., Davis, E. (Eds.) (2021) *Affective politics of digital media: Propaganda by other means*. Routledge.
- Bourdieu, P. (1996a) *The rules of art: Genesis and structure of the literary field*. Stanford Univ. Press.
- Bourdieu, P. (1996b) *The rules of art: Genesis and structure of the literary field (Nachdr)*, Stanford Univ. Press.
- Bruns, A., Schmidt, J.-H. (2011) Producers: A closer look at continuing developments. *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 17(1), 3 – 7.
- Bua, A., Bussu, S. (2021) Between governance-driven democratisation and democracy-driven governance: Explaining changes in participatory governance in the case of Barcelona. *European Journal of Political Research*, 60(3), 716 – 737.
- Castells, M. (2009) *Communication power*. Oxford University Press.
- Celeste, E. (2019) Digital constitutionalism: A new systematic theorisation. *International Review of Law, Computers & Technology*, 33(1), 76 – 99.
- Chadwick, A. (2013) *The Hybrid Media System: Politics and Power*. Oxford University Press.
- Chadwick, A., Stromer-Galley, J. (2016) Digital Media, Power, and Democracy in Parties and Election Campaigns: Party Decline or Party Renewal? *The International Journal of Press/Politics*, 21(3), 283 – 293.

- Coleman, S. (2017) *Can the internet strengthen democracy?* Polity Press.
- Dahl, R. A. (1982) *Dilemmas of pluralist democracy: Autonomy vs. control.* Yale University Press.
- Dahlberg, L. (2011) Re-constructing digital democracy: An outline of four 'positions.' *New Media & Society*, 13 (6), 855 – 872.
- Dahlgren, P. (2000) The Internet and the Democratization of Civic Culture. *Political Communication*, 17(4), 335 – 340.
- De Blasio, E., Viviani, L. (2020) Platform Party between Digital Activism and Hyper-Leadership: The Reshaping of the Public Sphere. *Media and Communication*, 8(4), 16 – 27.
- De Sousa Santos, B. (Ed.) (2005) *Democratizing democracy: Beyond the liberal democratic canon.* Verso.
- Dean, J. (2009) *Democracy and other neoliberal fantasies: Communicative capitalism and left politics.* Duke University Press.
- Dijk, J. (2012) Digital Democracy: Vision and Reality. In I. Snellen, M. Thaens, & W. Donk (Eds.), *Public Administration in the Information Age: Revisited.* IOS Press, 49 – 62.
- Dutton, W. H. (1992) Political Science Research on Teledemocracy. *Social Science Computer Review*, 10(4), 505 – 522.
- Dyson, E. (1997) *Release 2.0 – die Internet-Gesellschaft: Spielregeln für unsere digitale Zukunft.* Droemer Knaur.
- Epstein, D., Katzenbach, C., Musiani, F. (2016) Doing internet governance: Practices, controversies, infrastructures, and institutions. *Internet Policy Review*, 5(3).
- Etzioni, A. (1992) Teledemocracy: The Electronic Town Meeting. *The Atlantic*, 270(4), 36 – 39.
- Fourcade, M., Gordon, J. (2020) Learning Like a State: Statecraft in the Digital Age. *Journal of Law and Political Economy*, 78, 78 – 108.
- Froomkin, M. (2004) Technologies for Democracy. In P. Shane (Ed.) *Democracy Online: The Prospects for Political Renewal Through the Internet*, 3 – 20.
- Gastil, J. (2016) *Building a Democracy Machine: Toward an Integrated and Empowered Form of Civic Engagement.* Ash Center for Democratic Governance and Innovation.
- Goldsmith, J., Wu, T. (2006) *Who Controls the Internet? Illusions of a Borderless World.* Oxford University Press.
- Habermas, J. (1996) *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy.* MIT Press.
- Hacker, K. L. (2002) Network Democracy and the Fourth World. *Communications*, 27(2).
- Hansson, K., Belkacem, K., Ekenberg, L. (2015) Open Government and Democracy: A Research Review. *Social Science Computer Review*, 33(5), 540 – 555.
- Hauben, M., Hauben, R. (1997) *Netizens: On the history and impact of Usenet and the Internet.* IEEE Computer Society Press.
- Helberger, N. (2020) The Political Power of Platforms: How Current Attempts to Regulate Misinformation Amplify Opinion Power. *Digital Journalism*, 8(6), 842 – 854.

- Helmond, A. (2015) *The Platformization of the Web: Making Web Data Platform Ready*. *Social Media + Society*, 1(2).
- Hindman, M. S. (2009) *The myth of digital democracy*. Princeton University Press.
- Hofmann, J. (2019) *Mediated democracy – Linking digital technology to political agency*. *Internet Policy Review*, 8(2).
- Hubig, C. (2006) *Die Kunst des Möglichen: Grundlinien einer dialektischen Philosophie der Technik*. Transcript.
- Johnson, D. R., Post, D. G. (1997) *Law And Borders – The Rise of Law in Cyberspace*. *SSRN Electronic Journal*.
- Karpf, D. (2012) *The MoveOn Effect: The Unexpected Transformation of American Political Advocacy*. Oxford University Press.
- Keane, J. (2013) *Democracy and Media Decadence*. Cambridge University Press.
- König, P. D. (2019) *Die digitale Versuchung: Wie digitale Technologien die politischen Fundamente freiheitlicher Gesellschaften herausfordern*. *Politische Vierteljahresschrift*, 60(3), 441 – 459.
- Landemore, H. (2020) *Open Democracy*. Princeton University Press.
- Lessig, L. (1999) *Code and other laws of cyberspace*. Basic Books.
- Lovink, G. (2009) *Dynamics of critical internet culture (1994 – 2001)*, Amsterdam: Institute of Network Cultures 2009 (Theory on Demand 1), DOI: <https://doi.org/10.25969/mediarep/19227>.
- Lukensmeyer, C. J. (2017) *Civic Tech and Public Policy Decision Making*. *PS: Political Science & Politics*, 50(03), 764 – 771.
- McPhilips, F. (2006) *Internet Activism. Towards a Framework for Emergent Democracy*. In P. Isaías, M. B. Nunes, I. J. Martínez (Eds.) *Proceedings of the IADIS International Conference WWW/Internet 2006*, Vols. 5 – 8, 329 – 338.
- Morozov, E. (2021, February 3) *Why the GameStop affair is a perfect example of „platform populism“*. *The Guardian*.
- Morozov, E., Bria, F. (2018) *Rethinking the Smart City: Democratizing Urban Technology*. Rosa Luxemburg Stiftung.
- Muller, J.-W. (2021) *Democracy rules*. Farrar, Straus and Giroux.
- Myers, D. J. (1994) *Communication Technology and Social Movements: Contributions of Computer Networks to Activism*. *Social Science Computer Review*, 12(2), 250 – 260.
- Noveck, B. S. (2009) *Wiki government: How technology can make government better, democracy stronger, and citizens more powerful*. Brookings Institution Press.
- Ovcharov, M. (2021) *Is There a Need for the Prevented Damages of ExtremeNecessity?* *De Jure Journal*, 21(2), 286 – 293.
- O’Reilly, T. (2011) *Government as a Platform*. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 6(1), 13 – 40.
- Pariser, E. (2011) *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Viking.
- Poell, T., Nieborg, D., Van Dijck, J. (2019) *Platformisation*. *Internet Policy Review*, 8 (4).

- Rheingold, H. (2000) *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier* (Rev. ed), MIT Press.
- Ritzer, G., Jurgenson, N. (2010) Production, Consumption, Prosumption: The nature of capitalism in the age of the digital 'prosumer.' *Journal of Consumer Culture*, 10(1), 13 – 36.
- Rosanvallon, P. (2008) *Counter-democracy: Politics in an age of distrust*. Cambridge University Press.
- Scarrow, S. (2014) *Beyond Party Members: Changing Approaches to Partisan Mobilization*. Oxford University Press.
- Schaal, G. S. (2016) E-Democracy. In O. W. Lembcke, C. Ritzi, G. S. Schaal (Eds.) *Zeitgenössische Demokratietheorie*. Springer Fachmedien Wiesbaden, 279 – 305.
- Schnell, S. (2020) Vision, Voice, and Technology: Is There a Global "Open Government" Trend? *Administration & Society*, 52(10), 1593 – 1620.
- Shirky, C. (2009) *Here comes everybody: The power of organizing without organizations*. Penguin Books.
- Simon, J., Bass, T., Boelman, V., Mulgan, G. (2017) *Digital Democracy. The tools transforming political engagement*. Nesta [Report]. Nesta.
- Stark, D., Pais, I. (2021) Algorithmic Management in the Platform Economy. *Sociologica*, 47 – 72.
- Sunstein, C. R. (2017) *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.
- Susskind, J. (2018) *Future politics: Living together in a world transformed by tech* (First edition), Oxford University Press.
- Suzor, N. (2018) Digital Constitutionalism: Using the Rule of Law to Evaluate the Legitimacy of Governance by Platforms. *Social Media + Society*, 4(3).
- Teubner, G. (2004) *Societal Constitutionalism: Alternatives to State-centred Constitutional Theory*. Storrs Lectures.
- Toffler, A. (1990) *The third wave: The classic study of tomorrow*. Bantam Books.
- Turner, F. (2006) *From counterculture to cyberculture: Stewart Brand, the Whole Earth Network, and the rise of digital utopianism*. University of Chicago Press.
- Ulbricht, L. (2020) Scraping the Demos. Digitalization, Web Scraping and the Democratic Project. *Democratization*, 27(3), 426 – 442.
- Urbinati, N. (2006) *Representative democracy: Principles and genealogy*. University of Chicago Press.
- Urbinati, N. (2019) *Me the people: How populism transforms democracy*. Harvard University Press.
- Wu, T. (2011) Is Internet Exceptionalism Dead?, in B. Szoka, A. Marcus (Eds.) *The next digital decade: essays on the future of the internet*. Techfreedom.
- Varnelis, K. (Ed.) (2008) *Networked publics*. MIT Press.